

نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط مشی‌های عمومی: پژوهشی بر مبنای روش کیو(Q)

اشرف لاجوردی*

چکیده

کانونهای تفکر با توجه به مطالعات بنیادی در تهیه برنامه‌ریزی راهبردی و تدوین استراتژی امنیت ملی فعالیت دارند. این کانونها بیشتر دانشگاهی‌اند و در امر سیاستگذاری با فراهم کردن اطلاعات و راهکارهای لازم نقش خود را در تدوین خط مشی‌ها ایفا می‌کنند. از آنجا که برنامه‌ریزی در کانونها باید با دیگر برنامه‌های کشور هماهنگ باشد و با دیگر برنامه‌های توسعه نیز تعارضی نداشته باشد، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری وظیفه برقراری ارتباط و هماهنگی امور کانونها با مجامع فرهنگی و نیز سایر بخشها و فراهم آوردن زمینه‌های ارتباط درون سازمانی و برون سازمانی به منظور مشارکت و حمایت از فعالیت کانونها و نیز مدیریت، برنامه‌ریزی، نظارت بر بخشهای مختلف امور کانونها و ... را برای نیل به اهداف بر عهده دارد. در این پژوهش نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کشور بر مبنای روش کیو بررسی شده است. مبنای روش «ترکیبی-آمیخته» است که از نظر شیوه از هر دو نوع آمار توصیفی و تحلیلی استفاده شده و به دلیل استفاده از همبستگی پیرسون مطالعه همبستگی است و این ویژگیها روش کیو را نسبت به سایر روشهای تحقیق از تبیینی جامع‌تر و پرمحتواتر برخوردار می‌سازد. بر اساس یافته‌ها و نتایج تحلیل عاملی کیو، ذهنیت مشارکت کنندگان یا اعضای هیئت‌علمی دانشگاهها که نقش‌آفرینان عرصه خط‌مشی‌گذاری نیز محسوب می‌شوند، به ۹ عامل یا گروه دسته‌بندی می‌شود که نتیجه آن آشکار ساختن الگوهای تفکر و تفسیرپذیری از نقشهای جدید کانونهای تفکر و تلقی از ضعفهای کانونهاست. بدین ترتیب، با استفاده از تحلیل نظرهای افراد به جای متغیرها، نوعی سنخ‌شناسی نقشها صورت پذیرفته که در فرایندهای جدید بهبود کیفیت خط‌مشی‌ها و بازده فرایندهای آن تأثیر داشته است و با کاهش هزینه‌های ناشی از خطا در بخشهایی از فرایند خط‌مشی‌های عمومی همراه خواهد بود.

کلید واژگان: سیاستگذاری، کانونهای تفکر، خط‌مشی‌های عمومی، اعضای هیئت علمی، روش کیو.

مقدمه

کانونهای تفکر دانشگاهی در امر سیاستگذاری با فراهم کردن اطلاعات و راهکارهای لازم نقش خود را در تدوین خط‌مشی‌ها ایفا می‌کنند. در حال حاضر، کانونهای تفکر ضمن توسعه تواناییها در تولید علم، توجه جدی خود را به امر ایجاد تخصص برای مدیریت شبکه‌های پیچیده فرایند خط‌مشی‌گذاری معطوف کرده‌اند. برخی از کانونهای تفکر نیز به انتشار کتب و مطالبی می‌پردازند که بر نکات عملکردی کوتاه مدت تأکید دارد یا نقش‌آفرینان اساسی

* عضو هیئت علمی مؤسسه آموزش عالی ارشد دماوند و دانش‌آموخته دانشکده تربیت مدرس: Lajevardi03@gmail.com

پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۱۲/۲۴

دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۵/۱۱

در فرایندهای تصمیم‌گیری، تیمها و بودجه‌های فراوان در اختیار دارند. برای اینکه یک کانون تفکر بتواند قابلیت رقابتی خود را در سیاستگذاریها حفظ کند، ناچار است از روشهای مختلف برای تأمین و به‌کارگیری اعضای تیم (گروه) مورد نیاز خود و اعضای برجسته و ارشد به عنوان مشاور بهره برد (Hart and Vormen, 2008: 133). البته، برای کانونهای تفکر این امر که آنها نقش عمده‌ای در تدوین دستور کار ایفا کنند، بسیار دشوار است، زیرا تأمین کنندگان منابع مالی سیاسی و بورکراتهایی که عهده‌دار امر سیاستگذاری هستند، به دیدگاهها و نکات خاصی توجه دارند (Thuner, 2006: 187). مهم‌ترین نقش کانونهای تفکر در کشور ایران می‌تواند با توجه به دغدغه‌های دولت در پیشبرد اهداف سیاست خارجی تعریف شود، به طوری که کانونهای تفکر از طریق راههای مختلف مانند انتشار مقاله، تحلیل در نشریات معتبر بین‌المللی و ارتباط با مؤسسات مشابه در سایر کشورها و ... می‌توانند در مدیریت اثربخش تعارضات و دستیابی دولت به آرمانهای خود گام بردارند. برخی از کانونهای تفکر در جهت سیاستهایشان ایفای نقش می‌کنند، مانند عملکرد مؤسسه تحقیقاتی بروکینگز که یک کانون تفکر مؤثر در کشور آمریکاست و توصیه‌هایی از جمله «سیاستهای اعطای امتیازات یکجانبه به ایران از جمله سرمایه‌گذاری در زمینه توسعه نفت و گاز، عدم مخالفت با عضویت ایران در WTO و کاهش سطح تحریمهای اقتصادی» به دولت آمریکا ارائه کرده‌اند که به عنوان استراتژیهای «مهار مشارکت آمیز» (سیاستهای چماق و هویج) محسوب می‌شود. کانون تفکر دیگری مانند مؤسسه AET که تأثیر بسیاری بر مجریان سیاست خارجی واشنگتن دارد، سیاست مداخله نظامی مستقیم و غیرمستقیم بر مبنای ضربه نظامی پیشگیرانه به منظور جلوگیری از دستیابی ایران به سلاح هسته‌ای را توصیه و مطرح کرده است (Tahmasebi Dehkordi, 2007). دفتر امور پژوهشی و برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کانون تفکر را مرکزی متشکل از نظریه‌پردازان و تحلیل‌گرانی می‌داند که با تسلط بر تئوریه‌ها، از تجربه و دانش خود برای گشودن گره‌های مدیریتی در موضوعات مختلف مورد نیاز کشور و ارائه طریق در این زمینه‌ها استفاده می‌کنند. بنابراین، ایجاد زمینه تجزیه و تحلیل و گسترش تفکر راهبردی، ایده‌پردازی و تسهیل و تصمیم‌گیری از عوامل گسترش و تقویت کانونهای تفکر است (<http://www.iust.ac.ir/printme-33.4619.fa.html>). برخی از کانونهای تفکر مانند شوراهای سیاستگذاری در سازمانها و نهادهای کشور بیشتر نگرش علمی و تخصصی دارند و برخی با زیر ساختهای سیاسی بیشتر نگرش سیاسی را اتخاذ کرده‌اند. از سوی دیگر، در کشور ایران کانونهای تفکری وجود دارد که رسمیت نیافته‌اند و مانند بخش پنهان کوه یخی شناور فعالیت می‌کنند. اما بیشتر آسیبهای کانونهای تفکر ناشی از عملکرد خود کانونهاست که این مشکلات سبب شده است تا در رقابت بین‌المللی موفق نباشند. از آنجا که تصمیم‌سازی و سیاستگذاری به مراتب پیچیده‌تر از الگوهای انتخابی خط مشی‌گذاری است و با توجه به محدودیتها و مشکلاتی که در خصوص استفاده مؤثر از کانونهای تفکر وجود دارد، مراحل خط‌مشی‌گذاری بیشتر به صورت مجموعه‌ای پیچیده و بی‌نظم و نامشخص قلمداد می‌شود (Thunert, 2006: 218). کانونهای تفکر ایده‌آل در قرن بیست و یکم متفکران و متخصصان سنتی را با واسطه‌های خرید ایده و مدیران فرایندی مرتبط می‌سازند و به طور معمول مرزبندی‌هایی در زمینه امور حقوقی و انتفاعی در مراحل اجرایی فعالیت‌های خود انجام می‌دهند. همچنین، آنها گزارشهای متداول و بسته‌های اطلاعاتی مناسب برای تصمیم‌گیران پرمشغله و خط‌مشی‌گذاران تهیه و ارائه می‌کنند (Hart and Vormen, 2008: 135). به طور کلی، بجز موارد خاص، فرصت برای کانونهای تفکر در مراحل اولیه خط‌مشی‌گذاری و تدوین دستور کار به مراتب بیش از مواقعی است که سیاستهای تنظیمی در مرحله

تصویب یا اصلاح قرار می‌گیرند، زیرا در مراحل اخیر عموماً گروه‌های حزبی و مقامات رسمی دولتی از اختیارات بیشتری در تصویب یا رد یا اصلاح سیاستها برخوردارند و تأثیرگذاری آنها بیشتر است (Thunert, 2006: 185-221). بیشتر کانونهای تفکر منحصراً به امر تجزیه و تحلیل و تحقیقاتی پرداخته‌اند که در سیاستگذاری کاربرد داشته است یا برای دولت کارکنانی با ثبات تدارک می‌بینند یا به طور مستقیم به مراکز قانونگذاری کشور و مدیران توصیه‌هایی ارائه می‌کنند یا موجب سیاستگذاریهای جایگزین می‌شوند. در حال حاضر، کانونهای تفکر تحت این فشار هستند که با انعطاف در به‌کارگیری متخصصان [به جای ارائه ایده‌ها و برنامه‌های بلندمدت] به مواردی بپردازند که کوتاه مدت و زود بازده و منشأ اثر در اجرا باشد. تأکید صرف بر منزلت علمی و موقعیت افراد صاحب‌نظر و دارای ایده در کانونهای تفکر نیز به پذیرش ایده منجر نخواهد شد، بلکه آنها از طریق مشتریانی که معمولاً دید انتقادی به این گونه ایده‌ها دارند، به دستاوردهای خود دست می‌یابند. از سوی دیگر، مشتریان کانونهای تفکر معمولاً ترجیح می‌دهند تحقیقاتی را انجام دهند که خود منحصراً منابع مالی آن را تأمین می‌کنند تا به دستاوردهای مورد نظر خود نایل آیند. فعالیتهای کانونهای تفکر به سه گونه است: «سازمانهای بررسی سیاستها»، که بر تحقیقات متمرکزند، «کانونهای تفکر و اجرا» که به تحلیل سیاستها و طرح پیشنهادها در این زمینه می‌پردازند و «کانونهای درگیر شونده» که بر بخشهای اجرایی تأکید دارند. همچنین، برخی از کانونهای تفکر در هر سه زمینه یاد شده فعالیت می‌کنند. مراحل اجرا و ارزیابی معمولاً اقداماتی است که واحدهای بازرسی و ممیزی حکومتی از طریق دیوان محاسبات (سازمانهای بازرسی) انجام می‌دهند و برخی از کانونها نیز در این زمینه به عنوان مشاوران و متخصصان مؤسسات علمی و دانشگاهی و نیز کانونهایی که بر اساس شاخصها درجه‌بندی و در نتایج ارزیابی و ممیزی قابل قبول و مورد اعتماد شناخته می‌شوند، همکاری می‌کنند (Hart and Vromen, 2008: 48). کانونها مطمئناً می‌دانند که بحرانها می‌توانند مسئله یا مشکل عمومی را از دستور کار رسمی در امر سیاستگذاری خارج سازند و همچنین، مؤسسات آنها این آمادگی را دارند تا از برخی از بحرانها، که در حقیقت به عنوان فرصتی جدید محسوب می‌شوند، به نحو مطلوب استفاده کنند و به ایده‌پردازیهای جدید بپردازند. همان طور که بسیاری از منتقدان غیردانشگاهی به آن اشاره کرده‌اند، ایده‌پردازیهای کانونهای تفکر وابسته به منابع مالی دولتی، کمتر در ارزیابی‌هایی که منحصراً در انطباق با مراکز و مؤسسات دانشگاهی است، مورد توجه قرار می‌گیرد. کانونهای تفکر برای پیشنهادهای مربوط به سیاستگذاریهای خود به نوعی بازاریابی می‌کنند و این عمل از طریق تشکیل کنفرانسهایی با شرکت مقامات و دست‌اندرکاران بلندپایه کشور، انجام دادن فعالیتهای آموزشی به منظور جلب توجه جوانان آینده‌نگری که در کشور به مقاماتی دست خواهند یافت یا با اظهار تمایل برای شرکت در نشستهای رسانه‌ای و پرمخاطب صورت می‌پذیرد و در نهایت، تعداد معدودی از تئوریها و فرضیه‌های انتخابی مورد پذیرش به عنوان منابع اولیه فعالیت کانونهای تفکر در برخی از کشورها انتخاب می‌شود (Thunert, 2006: 187).

پیشینه پژوهش: مطالعات صورت گرفته بیانگر آن است که در خصوص گونه‌شناسی نقش کانونهای تفکر تحقیق خاصی انجام نشده است. بررسیهای مربوط به پایان‌نامه‌ها، در حال حاضر در کشور، با عناوین مشابه «فهرست پایان‌نامه‌ها»، «فهرست موضوعی پایان‌نامه‌ها»، «چکیده پایان‌نامه‌ها» و «راهنمای نگارش پایان‌نامه‌ها» صورت گرفته است. با وجود این، با موضوع خاص کانونهای تفکر و خط‌مشی‌های عمومی بر مبنای پایان‌نامه‌ها در کشورهای دیگر یک تحقیق وجود داشت که به صورت استفاده‌های کلان‌تر از مجموع تحقیقات صورت گرفته

است. این تحقیق پایان‌نامه‌ای است که بوک مایر^۱ در سال ۱۹۹۹ با عنوان «تحقیقات خط مشی در عصر کانونهای تفکر» انجام داده و برای اخذ درجه دکتری از دانشگاه آریزونا^۲ آمریکا بوده است. دومین تحقیق که بیشتر برای شناخت روش‌شناسی آن استفاده شده است، پایان‌نامه‌ای متعلق به نیومن^۳ در سال ۲۰۰۵ است که با عنوان «پیوند اصول اخلاقی و خط‌مشی‌های عمومی...» برای اخذ درجه دکتری از دانشگاه کنت^۴ آمریکا بوده است. سومین تحقیق که به عنوان یک مطالعه کیو مطرح است، پایان‌نامه‌ای است که تیراس^۵ آن را در سال ۲۰۰۴ با عنوان «گفتگو از عدالت محیطی: یک مطالعه با روش کیو» انجام داده است که این پژوهش نیز برای اخذ درجه دکتری از دانشگاه جورج ماسون^۶ انجام یافته است. مطالعه این موارد، از بعد روش‌شناسی انجام یافتن کار، موجب غنای این پژوهش شده است.

برامل در طرح تحقیقاتی خود کانونهای تفکر اتحاد آمریکایی را از دیدگاه تطبیقی بررسی کرده و در جستجوی شناخت مناسب علمی و عملی از ابزار و شیوه‌های متفاوت کانونهای تفکر و تقلید و تأثیرشان بر مراکز تجاری و ایده‌های ختمشی‌های دولتی بوده است. برامل معتقد است که تحلیل مقایسه‌ای در طیف گسترده‌ای از کانونهای تفکر در کشورهای آمریکا و آلمان ضرورت دارد تا از فرضیه‌های تحقیق وی حمایت کند. وجه تمایز کانونهای تفکر ملی و در مقابل آن موقعیت و جایگاه و مقام آنها و نیز الگوهای متفاوت استراتژیک و سازمانی آنها از نظر رویکرد، دیدگاه، منابع و تأثیرشان بر مراکز مالی تجاری و خط‌مشی‌های عمومی از مباحث تحقیق وی است. برامل در چکیده تحقیق خود بیان می‌کند که در کشور آمریکا انستیتوهای تحقیقاتی سیاسی مستقل و غیردولتی (انحصاری) وجود دارد که عمدتاً به عنوان کانونهای تفکر شناخته شده‌اند. در عین حال، کانونهای تفکر کشور آلمان عمدتاً از حمایت‌های مالی دولت برخوردارند و به فرایند ختمشی‌های عمومی کمتر توجه دارند، (Braml, 2006). بروس^۷ نیز در کتاب خود با عنوان روش‌شناسی کیو مطالبی را به این روش اختصاص داده که در تحقیق به کار گرفته شده است (Boros, 2006). منابع مفیدی نیز در سال ۲۰۰۵ در خصوص روش کیو به دست آمده است که ارائه همه آنها در این بخش مقدور نیست. به طور کلی، مقالات علمی پژوهشی فارسی و لاتین متنوعی نیز در باره کانونهای تفکر جمع‌آوری و استفاده و سایر مقالات و گزارشها نیز از سایتها و مراجع معتبر در حوزه‌های کانونهای تفکر، ختمشی‌های عمومی و روش‌شناسی کیو با ذکر منبع در متن آورده شده است. در مقاله حاضر نیز با توجه به خلأ تحقیقاتی موجود در خصوص ماهیت کانونهای تفکر و ابعاد متفاوت آنها در خط‌مشی‌های عمومی سعی شده تا نقشهای جدید کانونهای تفکر مورد تأیید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری با استفاده از روش کیو شناسایی و تحلیل شود.

1. Bookmyer
2. Arizona
3. Newman
4. Kent
5. Tyrus
6. George Mason
7. Boros

نقش کانونهای تفکر در خط‌مشی‌های عمومی

کانونهای تفکر به مثابه سازمانهای حرفه‌ای هستند که باید بتوانند در تولید روشهای بومی، ظهور خلاقیتها و ارائه بهترین گزینه‌های موجود برای تصمیم‌گیری به مدیران موفق پیش روند. این کانونها در صورت ایجاد تخصصهای لازم و در قالب شبکه‌های قوی، قادرند تأثیر لازم را بر سیاستگذاران و مدیران برای تدوین قوانین و مقررات و ساختاردهی به آنها متناسب با شرایط کشور داشته باشند.

با توجه به افزایش روزافزون کانونهای تفکر، به نظر می‌رسد که رقابت شدیدی بین این کانونها و سایر ذینفعان از فرایند خط‌مشی‌های عمومی، به منظور نفوذ در مراجع تصمیم‌گیری به وجود آید. در آینده بیشترین عوامل مؤثر در رشد کانونها به عرضه فکر بستگی خواهد داشت تا به تقاضا برای آنها. از طرف دیگر، سایر بازیگران اصلی در این فعالیت؛ یعنی دانشگاهها با برخورداری از انگیزه‌های مالی که برای آنها به وجود خواهد آمد، بیشتر به علوم کاربردی گرایش خواهند یافت (Hart and Vromen, 2008: 130). از سوی دیگر، بی‌ظرفیتی خط‌مشی‌گذاری ضمن کاهش نوآوری در خط‌مشی‌ها، اتلاف منابع مالی را در اثر اجرای خط‌مشی‌های نامناسب در پی خواهد داشت. بازسازی راهبردی مدیریت دولتی با تأثیرگذاری بر ظرفیت خط‌مشی‌گذاری در ایران، آینده مناسب‌تری فرا روی کشور قرار خواهد داد. اجرای موفقیت‌آمیز فراخط‌مشی‌ها و خط‌مشی‌ها و راهبردها در دولت به همکاری تنگاتنگ میان بخشی بستگی دارد. در کشور ایران هرم اجرای خط‌مشی‌ها از طریق پیوند سطوح مدیریتی در کشور متجلی می‌شود. در هرم پیوند سطوح مدیریتی، اجرای خط‌مشی‌های کلان کشور به فهم ذهنی و عینی قوه مجریه، قضاییه و مقننه از هم بستگی دارد. بنابراین، با فهم فراخط‌مشی‌ها، دولت خط‌مشی‌هایی را تدوین می‌کند و مدیریت دولتی نیز برای اجرای خط‌مشی باید راهبردهایی تدوین کند (Danai Fard, 2008: 24-27).

ایفای نقش در تدوین سیاست علمی کشور و پیشقدم شدن در جریان نقد آثار علمی و نقد عملکرد دولت در بخشهای علمی یکی از کارکردهای انجمنهاست. برای تسهیل ایفای کارکردهای مثبت انجمنها و ارتقای جایگاه و نقش آنان در نظام علمی و اجتماعی کشور دوازده راهکار پیشنهاد شده است، مانند اعطای نقش به انجمنها در تدوین برنامه‌های توسعه کشور، تشویق بخشهای تولید و خدمات به منظور برقراری ارتباط با انجمنها در زمینه آموزش و پژوهش، حذف تشریفات مفصل اداری برای اعطای مجوز و ثبت انجمنها و معافیت آنها از مالیات، آمادگی درونی برای ایفای نقش در تدوین سیاست علمی کشور، پرهیز از تبدیل شدن انجمنها به بنگاههای اقتصادی برای پرداختن به کارکردهای واقعی و اصلی و حفظ جاذبه‌های علمی انجمنها و طراحی نظام ارزیابی علمی از انجمنهای علمی (Zakersalehi, 1999: 64-69).

از نظر تقاضا برای کانونهای تفکر نباید این گونه تصور کرد که همواره منابع مالی کافی و آسان در اختیار کانونهای تفکر قرار خواهد گرفت، زیرا در مواقع کمبود منابع مالی نخستین بخش از فعالیتها که معمولاً از بودجه حذف می‌شود، موضوعات مربوط به بررسیها و تحقیقات علمی در بدنه سازمانهای دولتی است که بیشتر دانشگاههای تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بر عهده دارند. از این رو، اغلب تأمین‌کنندگان منابع مالی در بخش خصوصی نیز درخواست دارند که کانونهای تفکر به جای تولید ایده‌های ژنریک، به مسائل مبتنی بر پروژه‌های کاربردی بپردازند. به همین دلیل، سیاستگذاران و مشتریان دیگر که تأمین‌کنندگان منابع مالی برای کانونهای تفکر هستند، بیشتر به فکر شکار و خرید ایده‌ها هستند. در حال حاضر، بیشتر کانونهای تفکر تحت این

فشار قرار دارند که در «به کارگیری متخصصان از انعطاف زیادی» برخوردار باشند و ترتیبی اتخاذ کنند تا به جای ارائه ایده‌ها و برنامه‌های بلندمدت، به مواردی بپردازند که به صورت کوتاه مدت و زودبازده منشأ اثر باشد. نکته سوم این است که دیگر این گونه افکار و تصورات مبتنی بر دانش که با تکیه بر شهرت حرفه‌ای و مقام علمی ارائه کننده آن عرضه می‌شود، کاربرد نخواهد داشت؛ به عبارت دیگر، منحصرأ با تأکید بر منزلت علمی و موقعیت حرفه‌ای صاحب نظریه و ایده، مشتریان و خریداران علاقه‌مند به پذیرش ایده نخواهند بود، بلکه این قبیل مشتریان با دید انتقادی که معمولاً به این گونه ایده‌ها بیان می‌شود، ترجیح خواهند داد تا با شروع تحقیقاتی که شخصاً منابع مالی آن را تأمین می‌کنند، به دستاوردهای مورد نظر خود نایل شوند. کانونهای تفکر نمی‌توانند با بیان اینکه دستاوردهای ارائه شده آنها جنبه علمی دارد، توفیق به دست آورند، بلکه نیاز به سازکارهای خاص مانند ارتباطات مؤثر دارد (Hart and Vromen, 2008: 147). مک‌گان نیز با تحقیقی که بین مراکز و کانونهای تفکر اروپایی و هم‌تایان امریکایی آنها انجام داده است، بر اهمیت شفاف سازی مالی و ارتباطات مؤثر از جمله با رسانه‌ها تأکید می‌کند (Mc Gann, 2007).

در نشستهای علمی که در خصوص کانونهای تفکر برگزار شده است، شرکت‌کنندگان تأکید داشته‌اند که توسعه کانونها با توسعه شورای مرکزی کانونهای تفکر همراه است. این شورای فکری نیروهای مجرب فکری را در سطح کشور شناسایی می‌کند تا با درک توسعه و مزیت‌های آن در کشور، به توسعه کانونها کمک کنند. در این صورت، کانونها باید به دانش روز مسلح باشند و ضرورت فناوری را در زیرساختهای کشور بشناسند. هر عضو شورای کانون تفکر باید کارشناسی مجرب در منطق فکر و به نحوی استراتژیست فکر در فناوری و توسعه فرهنگ فکر در جامعه باشد، به ویژه اینکه دنیای امروز را بشناسد و به توسعه یافتگی و توسعه نیافتگی سیطره داشته باشد. کانونها هم باید زیرساخت مناسب فکری داشته باشند و هم به تعامل منطقی معتقد باشند. کانونهای تفکر سرمایه ملی به شمار می‌آیند و تعامل و ارتباط آنها پیکره فکری، پژوهشی و توسعه فراگیر جامعه را ارتقا می‌دهد. کانونهای تفکر با بهره‌گیری از خبرگان و محققان مجرب، مانند پلی میان آنان و دولت هستند. البته، در کشور ایران به دلیل فقر کانون تفکر، نقش لایه تأثیرگذار در جامعه به رسانه‌ها واگذار شده است که در بلندمدت پایه‌های تفکر جامعه را سست و ضعیف می‌کنند.

از جمله مهم‌ترین ابزار حکومت در جهان حوزه‌هایی است که بیشترین نیاز به تولید علم و تفکر را دارند که کانونهای تفکر در حوزه‌های اقتصاد و مدیریت می‌توانند این نیاز را رفع کنند. در عین حال، کانونها باید ضمن حفظ استقلال و با تخصص‌گرایی، راه را برای تولید فکر و تصمیم‌سازی سهل و هموارتر سازند و به نیازهای پیچیده سیاستگذاران و خط‌مشی‌گذاران پاسخ دهند (Think Thank Conference, 2006). مک‌گان کانونهای تفکر برخی کشورها را به خروج از وابستگی به سرمایه‌های عمومی و احراز مجدد استقلال فرا می‌خواند. این چالش، به خصوص در نمونه‌های اروپایی، به آن دلیل که فرایند یکپارچه سازی اروپایی و تنظیم قانون اساسی اتحادیه اروپایی نیازمند پیدایش کانونهای تفکر ویژه اروپاست، اهمیت فراوان دارد (Mc Gann, 2005).

جایگاه کانونهای تفکر در مجموعه قوانین و مقررات کشور

در خصوص فراهم آوردن زمینه‌های ارتباط درون سازمانی و برون سازمانی به منظور مشارکت و حمایت از فعالیت کانونها و فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای تحقق نظام ارتباطات رایانه‌ای و...، شیوه‌نامه‌ای از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تدوین یافته است. شرایط مورد نیاز برای تأسیس مراکز کانونهای تفکر در ایران، از طریق واحد کانون تفکر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کشور در اختیار متقاضیان قرار گرفته است. این ویژگیها عبارت‌اند از:

- برخورداری از حمایت مالی دولت، منوط به دریافت مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است؛
- کانونهای تفکر عمداً به صورت مؤسسه‌ای مستقل و مجزا از واحدهای پژوهش هستند؛
- حضور محققان با رویکردهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در این کانونها ضروری است؛
- از افراد اندیشمند سازمان به عنوان نیروی پاره‌وقت استفاده می‌شود؛
- تفاوت کانون تفکر با سایر واحدهای پژوهشی در تعداد متخصصان مورد نیاز، سطوح فعالیت، نحوه فعالیت، انواع فعالیت و نتایج و حاصل کار است [مانند مقاله، تألیف و اختراع، ابتکار برای واحد پژوهش و ارائه راه حل برای مسائل و چالشها برای کانونهای تفکر].

بدین ترتیب، با توجه به احراز شرایط یاد شده، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری فهرستی را به عنوان کانونهای تفکر پذیرفته است که می‌توان مرکز مطالعات وزارت امور خارجه، مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، مرکز مطالعات استراتژیک ریاست جمهوری، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، فرهنگستان علوم، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کشور، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی وابسته به وزارت بازرگانی، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، پژوهشکده مطالعات فرهنگی اجتماعی و توسعه علمی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات تکنولوژی سازمان پژوهشهای علمی و صنعتی کشور، اندیشکده صنعت و فناوری (خصوصی)، اندیشه‌پردازان شریف (خصوصی)، ایده‌پردازان جوان وابسته به سازمان ملی جوانان، شبکه تحلیل‌گران تکنولوژی ایران (دفتر همکاریهای فناوری ریاست جمهوری)، دفتر مطالعات تکنولوژی (دانشگاه شریف)، بنیاد توسعه فردا (خصوصی) را نام برد (<http://vcr.um.ac.ir/upfiles>). بجز موارد یاد شده، کانونهای تفکری نیز تاکنون موافقت اصولی خود را در مرحله مجوز تأسیس از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دریافت کرده‌اند، از جمله مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی وابسته به مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی وزارت دفاع و مرکز مطالعات حقوق و فناوری (خصوصی)، انجمن آینده‌نگری ایران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و... در شهریور سال ۱۳۸۶ نیز تأسیس واحدهای مطالعات خصوصی از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تصویب شده است که در پاسخ به اجرای جزء ۱۱ بند ب ماده ۲ قانون اهداف و وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است که در پرسشنامه آن به عنوان «پرسشنامه تأسیس کانونهای تفکر» از متقاضی (هیئت مؤسس)، موضوع تأسیس، تبدیل موافقت اصولی به موافقت قطعی و عنوان پیشنهادی کانون و... برای تکمیل آنها درخواست شده است. نوع موافقت (اصولی، آزمایشی و قطعی) برای چنین درخواستهایی از طریق مدیرکل دفتر بررسی و ارزیابی مطالعات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به دبیرخانه و معاونت پژوهشی وزارت متبوع در صورت احراز شرایط تعیین خواهد شد.

اهداف پژوهش: هدف اصلی تحقیق شناسایی نقشهای کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط‌مشی‌های عمومی بوده است که با بررسی، توصیف و تشریح دیدگاهها و ذهنیت مشارکت‌کنندگان تحقیق (اعضای هیئت‌علمی دانشگاهها) نسبت به نقش کانونهای تفکر در تهیه دستور کار، تدوین، اجرا و ارزیابی خط‌مشی‌های عمومی انجام شده است. مشارکت‌کنندگان تحقیق خبرگان و اعضای هیئت‌علمی دانشگاههای کشور بوده‌اند که به گونه‌ای نقش‌آفرینان عرصه خط‌مشی‌گذاریهای عمومی محسوب می‌شوند و برخی به عنوان نمایندگان منتخب در مجلس شورای اسلامی نیز فعال‌اند. در تحقیق حاضر با استفاده از روش کیو از طریق مقایسه سیستماتیک این دیدگاهها و با تنوع بینشی که بین آنها وجود داشت، الگوهای ذهنی و تفکر و چگونگی وضعیت ذهنیتهای متفاوت و باورها در باره نقش کانونهای تفکر در عرصه خط‌مشی‌شناسایی و تحلیل شد. اهداف فرعی تحقیق شامل بررسی و شناخت نقشهای جدید و ضعفهای کانونهای تفکر در عرصه خط‌مشی‌های عمومی است که تبیینی از میزان انسجام و وحدت بین دیدگاههای مشابه و مغایر مشارکت‌کنندگان در تحقیق و نحوه مقایسه، تطبیق و تحلیل آنها از نقشهای کانونهاست. همچنین، ریشه‌یابی علل مشابهتها و مغایرتها در نظرهای آنها از دیگر اهداف فرعی تحقیق است. از سوی دیگر، هدف از به‌کارگیری روش کیو نیز به عنوان پژوهشی اکتشافی، یافتن اندیشه‌ها و فرضیه‌های جدید و مفید در باره موضوع تحقیق و مقیاس‌سازی از طریق آرایه‌های عاملی است. قلمرو مکانی تحقیق مراکز تحقیقاتی و پژوهشی و کانونهای تفکر دارای مجوز تأسیس از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بودند. قلمرو موضوعی تحقیق شامل نقش کانونهای تفکر و دستور کار، تدوین، اجرا و ارزیابی خط‌مشی‌های عمومی بوده است. همچنین، قلمرو زمانی تحقیق مربوط به نیمه دوم سال ۱۳۸۷ است.

سؤالات پژوهش: با توجه به موضوع هر تحقیق، سؤالاتی که در روش کیو مطرح می‌شوند، عبارت‌اند از:

۱. در خصوص «نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری»، تغییرات مؤثر دیدگاهها به چه میزان است؟
۲. دامنه‌ها نسبت به مفهوم «نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط‌مشی‌های عمومی» از طریق مشارکت‌کنندگان و در فضای گفتمان چگونه است؟
۳. تغییرات دیدگاهها چگونه با یکدیگر در ارتباط هستند؟
- ۴- چه ویژگیهایی سبب مشابهت و مغایرت دیدگاهها و نتایج شده است؟

روش پژوهش

از آنجا که به علل مختلف از جمله دشواری بسیار در کنترل متغیرهای ناخواسته در باره پدیده‌هایی که با رفتار انسان سر و کار دارند، نمی‌توان فقط با روش کمی به واقعیت‌های این پدیده‌ها شیوه کاملاً عینی و بدون جانبدارانه داشت و معمولاً مفروضه‌های زیربنایی استفاده از روشهای تحقیق کمی در پژوهشهای مدیریتی صدق نمی‌کند، لذا، در سالهای اخیر برای ترکیب روشهای کمی و کیفی برای اجرای تحقیقات در حوزه مسائل اجتماعی و رفتاری از جمله مسائل سازمان و مدیریت کوشش بسیاری شده و از ترکیب این دو دسته، مجموعه روشهای تحقیق آمیخته پدیدار آمده است (Bazargan, 2008). روش کیو ضمن برخورداری از ویژگیهای روش کیفی، دارای رویکرد کمی نیز است و از آمار بیشترین بهره را می‌برد و به عنوان پژوهشی اکتشافی، یافتن اندیشه‌های جدید و فرضیه‌های جدید و مفید در باره موضوع تحقیق است. در روش کیو از یک سو، انتخاب مشارکت‌کنندگان از طریق

روشهای نمونه‌گیری احتمالی صورت نمی‌گیرد، بلکه نمونه افراد معمولاً به طور هدفمند و با اندازه‌ای کوچک انتخاب می‌شود که آن را به روش کیفی نزدیک می‌سازد و از سوی دیگر، یافته‌ها از طریق تحلیل عاملی و به صورتی کاملاً کمی به دست می‌آیند (Brown, 1997; Watts and Stenner, 2005). از سوی دیگر، روش کیو به عنوان یک روش تحقیق «ترکیبی یا آمیخته» می‌تواند تعمق و آگاهی نسبت به مسائل ناظر بر سیاست‌گذاریها را فراهم سازد که در سایر روشهای تحقیق این‌گونه نیست (Dryzek and Braithwaite, 2000). همچنین، ماحصل استفاده از این روش تبیین بهتر و کامل‌تر خواهد بود (Tyus, 2004). در این تحقیق با استفاده از روش کیو دسته‌بندی از دیدگاهها و رویکردهای متفاوت مشارکت‌کنندگان امکان‌پذیر شده است. در این خصوص، براون، دارنیک و سلدن معتقدند که دسته بندی دیدگاهها در روش کیو طبقه‌بندی تصورات و قضاوت‌های خود مرجع^۸ و تلقیهای افراد است (Brown, During and Selden, 2008). در عین حال، بیان گرایشها، عقاید و تجربه‌ها در باره موضوعی ذهنی و خاص نیز از علایق افراد یا مشارکت‌کنندگان تحقیق است. از سوی دیگر، در این روش با طبقه‌بندیهایی که مشارکت‌کنندگان از عبارات کیو انجام داده‌اند، رابطه و نسبت هر عبارت کیو نیز از طریق خودشان با یکدیگر مقایسه، تحلیل و مطابقت داده شده است. همچنین، نکته مهم‌تر در این روش، انجام دادن مصاحبه‌های حضوری با مشارکت‌کنندگان در حین مرتب‌سازی جدول و نمودار کیو است که با هدف شناخت دلایل نحوه مرتب‌سازی عبارتهای انتخابی آنان در ستون کاملاً موافق و کاملاً مخالف صورت می‌گیرد. بدین ترتیب، از نتایج به دست آمده برای ریشه‌یابی و دامنه‌نظرها و دلایل آن استفاده می‌شود. ضمن اینکه از طریق تحلیل عاملی کیو، که روشی چند متغیره است، از داده‌های به دست آمده از مرتب‌سازیهای آنان تحلیل‌های آماری صورت می‌گیرد.

جامعه و نمونه آماری در روش کیو: جامعه آماری تحقیق شامل «کانونهای تفکر» دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کشور در شهر تهران است که برخی مراکز و مؤسسات پژوهشی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کشور را نیز در بر می‌گیرد. فضای گفتمان مربوط به این جامعه آماری، پس از ایجاد دسته کیو و سپس، انتخاب عبارات نمونه کیو از آن، در قالب جدول در اختیار مشارکت‌کنندگان تحقیق قرار می‌گیرد تا هر عبارت نمونه در نمودار کیو درجه بندی شوند. در روش کیو انتخاب مشارکت‌کنندگان بسیار با اهمیت است و به میزان زیادی به موضوع مورد تحقیق بستگی دارد. برای مثال، چنانچه موضوع به یک سازمان خاص مربوط شود، هر فرد آن سازمان که به‌نحوی با موضوع مرتبط باشد، باید جدول و نمونه کیو را مرتب کند و همزمان مورد مصاحبه قرار گیرد.

براون، دارنیک و سلدن تأکید می‌کنند، چنانچه موضوع از جامعیت و گستردگی زیادی برخوردار باشد، لازم است تا گستره و دامنه وسیعی از افکار و عقیده افراد در خصوص موضوع جمع‌آوری شود، به گونه‌ای که معرف کلی و گسترده آن باشد (Brown and Durning and Selden, 2008). بنابراین، برای شناسایی و انتخاب مشارکت‌کنندگان تحقیق (P-Sample) از راهکار نمونه‌گیری هدفمند و غیر احتمالی استفاده شده است. در این مرحله از میان افرادی که در گفتمان کانونهای تفکر و خط‌مشی‌های عمومی حضور دارند و به دلایل رتبه علمی و

۸. این قبیل از مطالب که به حقایق اشاره ندارند و فقط تلقیهای خود فرد هستند، خود-مرجع (Self-referent) گفته می‌شود.

تحصیلی، سوابق شغلی و تجربی و غیره دارای ارتباط خاصی با موضوع تحقیق هستند و انتظار می‌رود به این دلایل نسبت به موضوع ذهنیتهای متنوع تری داشته باشند (جدول ۲)، تعداد ۲۹ نفر انتخاب و از آنها خواسته شد تا عبارتهای نمونه کیو را بر اساس دستورالعمل بر روی نمودار کیو مرتب کنند و میزان موافقت و مخالفت خود با هر عبارت را با درج شماره آن عبارت بر روی طیف نمودار کیو مشخص سازند. لذا، انتخاب مشارکت کنندگان بر اساس «علاقه‌مندی به موضوع و مسئله تحقیق»، «ذی نفع بودن» و «داشتن ارتباط تنگاتنگ یا مستقیم با مسئله تحقیق» صورت گرفته است.

در روش شناسی کیو برای انتخاب مشارکت کنندگان تعداد مشخص تعریف نشده و بررسیها و مطالعات انجام شده تعداد نمونه مشارکت کنندگان را متفاوت نشان داده است. مانند داشتن نمونه مشارکت کنندگان از ۲۱ مرتب کننده^۱، ۳۰ مرتب کننده، ۳۸ مرتب کننده و ۴۰ مرتب کننده یا بیشتر. همچنین، کمتر از ۴۰ نفر نیز ممکن است برای اهداف خاص کفایت کند (Boros, 2006). معمولاً انتخاب بین ۲۰ تا ۸۰ نمونه از افراد مورد بررسی به منظور دستیابی به نظریه‌های مختلف نسبت به یک موضوع کفایت می‌کند، چون هدف از نمونه تعیین شده اطمینان از این است که پاسخها کاملاً نظرها و عقاید متنوع و مختلفی از فضای گفتمان را در بر دارد (Addams and Proops, 2000:21)

تعیین حجم نمونه و نحوه نمونه‌گیری عبارات کیو: در این روش ابتدا هر آنچه در باره موضوع تحقیق در شکل و قالبهای مختلف وجود دارد، گردآوری می‌شود، مانند مجموعه‌ای از مقاله‌ها، متن مصاحبه‌ها، نظریه‌های سازنده و پایدار و متنوع، یاداشتها و... که فضای گفتمان^۲ تحقیق نامیده می‌شود. این مطالب جمع آوری شده به عبارتهای کوتاه و جدا جدا تبدیل می‌شوند تا بتوان در مرحله بعد نمونه‌ای از عبارات- نمونه کیو- را از میان آنها انتخاب کرد. در این تحقیق از نمونه‌های کیو پیش ساخته [از سایر منابع غیر از مشارکت کنندگان]، که برخی به صورت عبارات مناسب و دلخواه در میانی نظری و ادبیات تحقیق وجود داشت، استفاده شد و عبارات تکراری و برخی که ارتباط کمتری با موضوع تحقیق داشتند، حذف شدند. بنابراین، فضای گفتمان این بررسی در چهار سطح شامل دستورکار، تدوین، اجرا و ارزیابی خط مشی‌های عمومی طبقه‌بندی و برای هر سطح یا طبقه جداگانه تعداد مناسب عبارات نمونه کیو انتخاب شد که در مجموع در برگیرنده ۳۰۰ عبارت از ابعاد مختلف فضای گفتمان بود. انتخاب نمونه معرف از فضای گفتمان به مفهوم تشخیص و شناسایی نمونه عبارات کیو^{۱۱} است. در ادبیات تحقیق و مطالعات انجام شده، نمونه معرف از فضای گفتمان در یک توزیع کیو، تعداد مختلفی بیان شده است که معمولاً بر حسب سهولت اجرا و ضرورتهای آماری تعیین می‌شود. براون و همکاران نمونه انتخاب شده را که تنوع آن بین ۳۰ تا ۶۰ نوع طرز تلقی و دیدگاه و تشکیل دهنده نوع دسته‌بندی^{۱۱} است، برای اظهار نظر مشارکت کنندگان توصیه می‌کنند (Brown et al., 2008). از نظر ثبات و پایایی آماری تعداد عبارات نمونه کیو دامنه تغییر مناسب بین ۴۰ تا ۹۰ نمونه کیو توصیه شده است (Kerlinger, 1997). در تحقیق حاضر برای اجرای مطالعه کیو (۴۰) عبارت از بین ۳۰۰ عبارات فضای گفتمان تحقیق انتخاب شد که شامل ده گروه عبارت مثبت و منفی مربوط به هر

9. Concourse
10. Q-Sample
11. Q Sorting

نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط مشی‌های عمومی: ... ۹۷

یک از نقش کانونهای تفکر در مراحل خط مشی‌های عمومی بود که بدین ترتیب، عبارات نمونه کیو با ساختار در مقابل بدون ساختار انتخاب شد.

ابزار و روش اجرا: در روش کیو ابزار سنجش «عبارات نمونه کیو» است که از فضای گفتمان تحقیق احصا می‌شود که در این تحقیق ۴۰ عبارت نمونه کیو از حدود ۴۰۰ عبارت فضای گفتمان انتخاب و با نمودار کیو برای مرتب‌سازی و انجام دادن مصاحبه حضوری با مشارکت کننده در نظر گرفته شده است. توزیع عبارتها در نمودار به دو شکل اختیاری (آزاد) یا اجباری بر روی طیف مورد نظر صورت می‌گیرد که در این تحقیق از توزیع اجباری برای مرتب‌سازی و توزیع عبارتها استفاده شده است.

بدین ترتیب، از مشارکت‌کنندگان خواسته شد تا طیفی با درجه‌بندی مشخص را مورد توجه قرار دهند (جدول الف پیوست) و بر اساس دستورالعمل مرتب‌سازی ترتیب دلخواه خود را برای قرار دادن عبارتها بر روی آن با درج شماره عبارت مشخص کنند و در واقع، در هر درجه از این طیف، شماره عبارت مورد نظر و اولویت خود را قرار دهند. بنابراین، شکل توزیع عبارتها بر نمودار از پیش تعیین شده است.

جدول ۱ - طبقه بندی فضای گفتمان بر اساس روش کیو با ساختار

کانونهای تفکر و دستور کار خط مشی	مطالبی که از ادبیات و منابع مختلف تحقیق در این طبقه احصا شده‌اند شامل مطالب و موضوعاتی از «مقالات پژوهشی، فصولی از کتابها، سخنرانیها، نشریات و ... است که از مجموع عبارات به‌دست آمده، در نهایت ۱۰ عبارت کیو انتخاب شده است مانند: بر پایه نگرش مثبت (حمایتی):
	<ul style="list-style-type: none"> • کانونهای تفکر مراکز بازاریابی سیاسی خط‌مشی‌های دولت محسوب می‌شوند. • کانونهای تفکر مسائل عمومی جامعه را شناسایی می‌کنند. • کانونهای تفکر در طرح موضوعات عمومی در مجلس مؤثرند. • کانونهای تفکر در اولویت‌گذاری موضوعات در دستور کار مجلس نقش ایفا می‌کنند. • کانونهای تفکر برای تهیه گزارش نمایندگان مجلس در موضوعات خاص نقش ایفا می‌کنند.
	بر پایه نگرش منفی (انتقادی):
	<ul style="list-style-type: none"> • کانونهای تفکر به شناسایی و علت ناکارآمدی سیاستهای دولت اهمیت نمی‌دهند. • کانونهای تفکر تشخیص منصفانه و موشکافانه ندارند و مانع تخطی دولت از مسیر خود نمی‌شوند. • کانونهای تفکر بدون بررسی راهکارهای کشورهای توسعه یافته و بومی‌سازی، آنها را الگوبرداری می‌کنند. • برخی از کانونهای تفکر به دولتها، استراتژیهای مهار مشارکت‌آمیز (از جمله امتیازات سیاسی، تحریم، تشویق و...) را توصیه می‌کنند. • کانونهای تفکری که راهکارهای کارآمد به دولت ارائه نکنند، از سوی دولت حمایت نمی‌شوند.
کانونهای تفکر و تدوین خط مشی	از مجموع عبارات به‌دست آمده در این طبقه که از ادبیات و منابع مختلف تحقیق شامل «مقالات پژوهشی، سخنرانیها، نشریات و ... استخراج شده است، در نهایت ۱۰ عبارت بر پایه نگرش مثبت و منفی در خصوص کانونهای تفکر و تدوین خط‌مشی‌های عمومی به عنوان عبارات نمونه کیو انتخاب شده است.
کانونهای تفکر و اجرای خط مشی	از مجموع عبارات به‌دست آمده که از ادبیات و منابع مختلف تحقیق در این طبقه احصا شده‌اند، در نهایت ۱۰ عبارت بر پایه نگرش مثبت و منفی در خصوص کانونهای تفکر و اجرای خط‌مشی‌های عمومی به عنوان عبارات نمونه کیو انتخاب شده است.
کانونهای تفکر و ارزیابی خط مشی	عباراتی که از درون ادبیات و منابع مختلف تحقیق به این طبقه اشاره داشت و شامل «مقالات پژوهشی، فصولی از کتابها، سخنرانیها، نشریات و ... است، تعداد ۱۰ عبارت بر پایه نگرش مثبت و منفی در خصوص کانونهای تفکر و ارزیابی خط‌مشی‌های عمومی به عنوان عبارات نمونه کیو انتخاب شده است.

آنچه می‌تواند در باره روش کیو مطرح شود، جامعیت عبارات نمونه کیو است؛ یعنی آیا عبارات گردآوری شده از چنان جامعیت و وسعتی برخوردار است که ذهنیتهای مختلف را نمایان کند (Dennis, 1988)؟ با توجه به تغییراتی که در مرحله روایی عبارتهای جدول ۱ صورت گرفت، مانند اهمیت وضوح عبارت، کوتاهی و بدون ابهام بودن عبارتها و همچنین، حذف عبارات مشابه و تکراری، برای افزایش روایی از خبرگان و صاحبان نظر دانشگاهی نیز نظر سنجی صورت گرفت و از حدود ۴۰۰ عبارت احصا شده، تعداد ۴۰ عبارت نهایی (نمونه کیو) به دست آمد. همچنین، اندازه نمودار کیو نیز برای روایی بیشتر میان تعدادی از صاحبان نظران و مشارکت‌کنندگان به بحث و بررسی گذاشته شد که نتیجه آن تغییر در اندازه نمودار و نحوه مرتب‌سازی نمونه کیو بود. این تغییر مزیت‌های بسیاری در مقایسه با اندازه آن در تحقیقات پیشین داشت، به طوری که مشارکت‌کننده با دقت، صحت و اطمینان بیشتری اولویتها و ترتیب دلخواه قرارگرفتن عبارتهای خود را در نمودار مشخص می‌کرد. در این تحقیق مشارکت‌کنندگان در توزیع اجباری برای مرتب‌سازی، نموداری با طیف ۹ درجه‌ای برای ۴۰ عبارت کیو را همراه با اصول کلی دستورالعمل مرتب‌سازی آن در اختیار دارند.

جدول ۲- مشخصات مشارکت‌کنندگان (N=29)

سابقه شغلی (سال)	نوع شغل	سطوح تحصیلی	نهاد / سازمان	تعداد زن و مرد	مشارکت‌کننده
۳۵	ریاست دانشکده	دکتری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه ... دانشکده ...	مرد	۱
۴۰	نماینده مجلس در گذشته و ریاست مؤسسه آموزش عالی غیردولتی - غیرانتفاعی	دکتری	مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی دارای مجوز از شورای گسترش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مرد	۲
۲۵	ریاست دانشکده	دکتری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه ... ، دانشکده مدیریت	مرد	۳
	(۱) نماینده مجلس شورای اسلامی (۲) پزشک	دکتری تخصصی	۱- مجلس شورای اسلامی ۲- وزارت بهداشت، درمان و آموزش	مرد	۴
۲۰	ریاست دانشگاه وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	دکتری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه ...	مرد	۵
۴۱	استاد دانشگاه	دکتری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	زن	۶
۳۰	(۱) مؤسس دو دانشکده... (۲) هیئت علمی داخل و خارج (۳) مسئول گروه پژوهشی	دکتری	(۱) وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۲) کنفرانس بین‌المللی...	مرد	۷
۳۰	(۱) نماینده مجلس در دوره گذشته (۲) عضو هیئت علمی (۳) استاندار سابق	دکتری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مرد	۸
۲۶	استاد و رئیس گروه مدیریت	دکتری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مرد	۹
۲۵	(۱) معاون پژوهشی دانشکده (۲) مؤسس کانون تفکر در شرکت... جمهوری اسلامی ایران	دکتری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مرد	۱۰
۱۷	(۱) عضو هیئت علمی	دکتری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مرد	۱۱
	(۱) نماینده دوره گذشته مجلس (۲) عضو هیئت علمی	دکتری	(۱) مجلس شورای اسلامی (۲) وزارت علوم، تحقیقات و آموزش کشور	مرد	۱۲
۲۲	عضو هیئت‌علمی و سرپرست مرکز	دکتری	مرکز پژوهشهای کاربردی	مرد	۱۳

نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط مشی‌های عمومی: ... ۹۹

۲۸	(۱) نماینده مجلس شورای اسلامی (۲) استاندار سابق (۳) عضو هیئت علمی	دکتری	(۱) مجلس شورای اسلامی (۲) وزارت کشور	مرد	۱۴
۱۸	(۱) نماینده مجلس دوره گذشته (۲) عضو هیئت علمی (۳) مدیر گروه...	دکتری	(۱) مجلس شورای اسلامی (۲) وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مرد	۱۵
۲۵	(۱) نماینده مجلس دوره گذشته (۲) عضو هیئت علمی دانشگاه	دکتری	(۱) مجلس شورای اسلامی (۲) وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مرد	۱۶
۵	(۱) نماینده مجلس دوره گذشته (۲) عضو هیئت علمی...	دکتری	مجلس شورای اسلامی	مرد	۱۷
۲۰	(۱) دانشیار (۲) معاون ارشد مجمع (۳) سردبیر مجله	دکتری	(۱) دانشگاه شهید بهشتی (۲) مجمع بین المللی انسان شناسی (۳) مجله بین المللی انسان شناسی خاور میانه (به زبان لاتین)	زن	۱۸
۲۵	(۱) دبیر دفتر همکاریهای علمی در سازمان (۲) مدیرکل امور پژوهشی وزارت ... (سابق)	دکتری	سازمان انرژی اتمی ایران، دفتر همکاریهای علمی	مرد	۱۹
۳۰	(۱) مدیر گروه اقتصاد (۲) عضو هیئت علمی ۱- مشاور عالی ۲- دبیر ۳- عضو هیئت مدیره ۴- مدیر گروه	دکتری فوق دکتری	مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱- سازمان صنایع کوچک ۲- شورای عالی توسعه کارآفرینی دانشگاهها ۳- شرکت کارآفرین سازمان گسترش و نوسازی کشور ۴- دانشگاه صنعتی شریف، دانشکده...	مرد	۲۰
۸	(۱) مدیر سیستم داده کاوی بودجه کل کشور (۲) مدیر دفتر فناوریهای نوین (۳) عضو هیئت علمی ...	کارشناسی ارشد	مرکز پژوهشهای مجلس	مرد	۲۲
۲۴	(۱) عضو هیئت علمی دانشگاه (۲) عضو هیئت مدیره انجمن آینده نگری (۱) مدیر گروه ...	۱ کارشناسی ارشد (دانشجوی دکتری)	وزارت دفاع، مجتمع دانشگاهی مدیریت فناوریهای نرم دانشگاه ..	مرد	۲۳
۱۰	(۱) مدیر گروه ...	دکتری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور	مرد	۲۴
۱۲	(۱) معاون بهداشتی دانشگاه (۲) مشاور پژوهشی (۳) مدیر شبکه بهداشت... (۴) مسئول کار گروه ...	دکتری تخصصی	دانشگاه علوم پزشکی	مرد	۲۵
۳۰	(۱) مشاور عالی رئیس جمهور (۲) نماینده شهرستان .. در دوره گذشته مجلس (۳) مشاور رئیس دانشگاه ...	دکتری	(۱) نهاد ریاست جمهوری (۲) مجلس شورای اسلامی (۳) وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مرد	۲۶
۳۰	(۱) نماینده مجلس (۲) وزیر...	دکتری	(۱) مجلس شورای اسلامی (۲) وزارت...	مرد	۲۷
۱۳	نماینده مجلس	دکتری	(۱) مجلس شورای اسلامی	مرد	۲۸
۱۷	عضو هیئت علمی مؤسسه	دکتری	مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مرد	۲۹

روش تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق در روش کیو از طریق تحلیل عاملی و تفسیر عاملهای استخراج شده و میزان ارتباط آنها با یکدیگر، درجه پیوستگی متغیرهای وابسته (دیدگاهها) و متغیرهای غیروابسته (افراد) و دامنه و پراکندگی نظرهاست، به گونه‌ای که در نهایت، افرادی که در باره موضوع نظرهای مشابه و مشترک دارند در یک گروه دسته بندی یا به عنوان یک عامل^{۱۲} در ستون جدول مشخص می‌شوند. اساسی‌ترین معیار برای مهم تلقی کردن عاملها که هدف مطالعه کیو نیز می‌باشد، «تفسیرپذیری بودن» آن عاملهاست. تفسیرپذیر بودن هر عامل؛ یعنی تفسیر پذیر بودن نظرهای هر گروه که متشکل از مشارکت‌کنندگان خاص آن گروه است (Lajevardi, 2009:184) بنابراین، نوع انتخاب عبارات نمونه کیو از سوی مشارکت‌کنندگان تحقیق و سپس، نحوه مرتب سازی و جایگذاری آن عبارات در نمودار کیو تعیین‌کننده معنا و تفسیری است که پژوهشگر به آن گروه اختصاص می‌دهد، مانند واژه «سیاست پژوهان مستقل» که معنا و تفسیری است بر اساس دیدگاه مشارکت‌کنندگان گروه چهارم نسبت به نقش کانونهای تفکر.

بر خلاف تحلیل عاملی معمولی، در «تحلیل عاملی کیو» نمی‌توان به طور مستقیم از مقادیر جدول خروجی^{۱۳} مربوط، به تفسیر عاملها یا ذهنیت مشارکت‌کنندگان پرداخت، زیرا مقادیر جدول رابطه مشارکت‌کننده را با عاملها نشان می‌دهد، در حالی که تفسیر عاملها به محتوای عبارات انتخاب شده بستگی دارد، لذا باید «امتیازهای عاملی» را به دست آورد تا پیوندی بین محتوای عبارتها و عاملها برقرار شود و بدین ترتیب، امکان تفسیر عاملها فراهم می‌شود. امتیازهای عاملی برای تک تک عبارات کیو از طریق روش رگرسیونی محاسبه شده است که در خروجی نرم افزار وجود دارد. از امتیازهای عاملی که پس از تحلیل عاملی از طریق نرم افزار به محیط داده اضافه می‌شود، «آرایه‌های عاملی» به دست می‌آید که رتبه‌بندی و نوعی شاخص سازی آنهاست. از طریق آرایه‌های عاملی می‌توان دریافت که هر یک از گروهها در باره کدام عبارات نظر موافق یا مخالف داشته‌اند و بر اساس آن تفسیرپذیری عبارات کیو انجام می‌شود (جدول خروجی موجود است).

تحلیل یافته‌های تحقیق

یافته‌های به دست آمده از پژوهش در چارچوب پرسشهای مطرح شده بررسی شده است.

۱. در خصوص «نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری»، تغییرات مؤثر دیدگاهها به چه میزان است؟ همان گونه که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، ۹ عامل از دسته‌بندی دیدگاهها و ذهنیت مشارکت‌کنندگان تحقیق به دست آمده است که نتیجه تحلیل عاملی کیو است، اما اینکه این عاملها شامل چه تفسیری‌اند، به اجرای مراحل دیگری نیاز دارد. همچنین، تغییرات مؤثر در دیدگاهها و ایده‌ها نسبت به «نقش کانونهای تفکر در عرصه مثنی‌گذاریهای عمومی» ۷۶ درصد است که واریانس تبیین شده میزان قابل قبولی محسوب می‌شود.

۲. دامنه ایده‌ها نسبت به مفهوم «نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط‌مشی‌های عمومی» از طریق مشارکت‌کنندگان و در فضای گفتمان چگونه است؟ دامنه ایده‌های مشارکت‌کنندگان در جدول پیوست (ماتریس عاملها) آمده است. در این جدول و در تحلیل عاملی کیو به جای

12. Component

13. Rotated Component Matrix^a

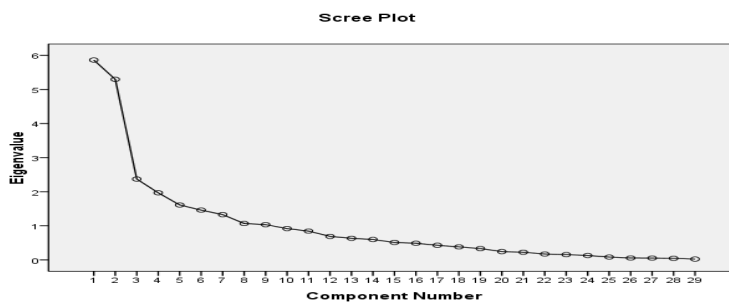
نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط‌مشی‌های عمومی: ... ۱۰۱

متغیرها «عقاید و نظرهای افراد یا مشارکت‌کنندگان» دسته‌بندی می‌شوند. برای مثال، در جدول پیوست ستون ۱ به گروه اول اختصاص دارد که شامل افراد ۸، ۱۵، ۲۰، ۲۹، ۱۷ و ۲۷ است که مشخصات این مشارکت‌کنندگان در جدول ۲ آورده شده است. در روش کیو بار عاملی مهم و معنادار بالای ۷۰ درصد و تعداد بیش از ۵ نفر است که نشان‌دهنده مهم بودن آن گروه در بین سایر گروههاست.

جدول ۳- واریانس کل تبیین شده

تعداد گروهها (عامل)	کل	درصد از واریانس	تراکم یا جمع درصد
۱	۳,۰۲۶	۱۰,۴۳۵	۱۰,۴۳۵
۲	۳,۰۱۸	۱۰,۴۰۶	۲۰,۸۴۱
۳	۲,۷۸۲	۹,۵۹۵	۳۰,۴۳۶
۴	۲,۷۷۱	۹,۵۵۴	۳۹,۹۹۰
۵	۲,۷۶۷	۹,۵۴۲	۴۹,۵۳۱
۶	۲,۱۹۲	۷,۵۶۰	۵۷,۰۹۲
۷	۱,۹۵۱	۶,۷۳۹	۶۳,۸۳۱
۸	۱,۷۶۹	۶,۰۹۹	۶۹,۹۳۰
۹	۱,۷۲۷	۵,۹۶۵۴	۷۵,۸۷۳

۳. تغییرات دیدگاهها چگونه با یکدیگر در ارتباط هستند؟ تغییرات از طریق نحوه انتخاب عبارات نمونه کاملاً موافق و کاملاً مخالف و نیز ستون پس از آنها در نمودار کیو بار با یکدیگر در ارتباط هستند، به طوری که افراد با انتخابهای مشابه در یک گروه قرار گرفته‌اند و بدین ترتیب، تغییر دیدگاهها به تفاوت گروه‌بندیها منجر شده است. در روش‌شناسی کیو بار برای نشان دادن مهم‌ترین عاملها از نظر میزان واریانس تبیین شده از نمودار سنگ‌ریزه^{۱۴} استفاده می‌شود که مهم‌ترین مشارکت‌کنندگان بر اساس واریانس تبیین شده در نمودار ۱ آورده شده است.

نمودار ۱- مهم‌ترین مشارکت‌کنندگان بر اساس میزان واریانس تبیین شده

۴. چه ویژگی‌هایی سبب مشابهت و مغایرت دیدگاهها و نتایج شده است؟ بر اساس شاخص‌سازی که از آرایه‌های عاملی کیو یا رتبه دهی به امتیازهای عاملی به دست می‌آید، می‌توان دریافت که هر یک از گروهها با کدام عبارات نظر کاملاً موافق تا بی نظر و کاملاً مخالف داشته‌اند و بر اساس آن تفسیرپذیری عبارات کیو انجام می‌شود. برای مثال، در جدول پیوست در گروه سوم (ستون ۳) که مشارکت کننده چهارم (fard 4) بیشترین بار عاملی (۸۷ درصد) را به خود اختصاص داده، به عنوان مهم‌ترین مشارکت کننده از نظر معناداری بارعاملی از تفسیر دقیق‌تر بین نظرها برخوردار است. پس از آن گروه اول به دلیل تعداد بیشتر مشارکت کننده و گروه چهارم به دلیل بار عاملی و تعداد افراد آن نیز از اهمیت برخوردارند. همچنین، از رتبه‌های جدول آرایه‌های عاملی نیز می‌توان به مشابهت و مغایرت دیدگاهها دست یافت. در جدول پیوست رتبه دهی به امتیازات عاملی از کمترین به بیشترین امتیاز است که از آن برای تفسیر عاملها استفاده شده است. آرایه‌های عاملی نشان می‌دهد که هر عبارت در چه درجه‌ای از طیف نمودار کیو قرار داشته است. با توجه به اینکه ۴۰ نمونه کیو وجود دارد، رتبه‌ها از ۱ تا ۴۰ در نرم افزار درجه‌بندی شده‌اند. از سوی دیگر، در جدول ماتریس همبستگی که در خروجی تحلیل عاملی وجود دارد، می‌توان به برخی ویژگی‌هایی که سبب مشابهت و مغایرت دیدگاهها می‌شود، اشاره کرد. برای مثال، در بررسی همبستگی نظرهای ۱۵ مشارکت کننده اول از جدول پیوست، به شکل جدول ۴ در اینجا آورده شده است که نشان می‌دهد نظرهای فرد ۱۲ (در ستون جدول) با تعداد بیشتری از عقاید افراد همبستگی دارد. همچنین، بین نظرهای فرد دوم با سیزدهم همبستگی قوی وجود دارد که با توجه به جایگاه شغلی و ... مشارکت‌کنندگان و اهمیت دیدگاه آنان، تحلیل‌های متفاوتی را در خود دارد که مجال پرداختن به آن در مقاله حاضر وجود ندارد.

جدول ۴- بخشی از ماتریس همبستگی دیدگاههای افراد در گروهها

فرد ۵	فرد ۹	فرد ۱۲	فرد ۱۳	فرد ۲۰	فرد ۲۲	فرد ۲۶	فرد ۲۸	فرد ۲۹
فرد ۱		۰/۴۴						
فرد ۲			۰/۵۷					
فرد ۳								
فرد ۴			۰/۴۱					
فرد ۵								
فرد ۶								
فرد ۷								
فرد ۸								۰/۴۱
فرد ۹							۰/۵۷	
فرد ۱۰								
فرد ۱۱								
فرد ۱۲								
فرد ۱۳								
فرد ۱۴								
فرد ۱۵								

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های پژوهش و همان‌گونه که تعداد و چگونگی گروه‌بندیها نشان می‌دهد، دامنه ایده‌ها و عقاید مشارکت‌کنندگان در خصوص مفهوم نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط مشی‌های عمومی تفاوتها و مشابهتهایی دارد. بنابراین، با توجه به هدف مطالعه کیو و معیار تفسیرپذیر بودن عاملها یا گروهها، ۹ دسته‌بندی از ذهنیت و عقاید مشارکت‌کنندگان (اعضای هیئت علمی دانشگاهها که در عرصه خط مشی‌گذاریهای کشور نقش آفرین هستند) به دست آمد که هر گروه نقشهای جدید و ضعفهایی را برای کانونهای تفکر در عرصه خط مشی‌های عمومی قایل‌اند. آنان در گروههای اول تا نهم بر این باورند که:

۱. گروه اول: اعضای گروه معتقدند که کانونهای تفکر در طراحی سازکارهای اجرایی سیاستهای دولت نقش دارند و دولت نیز می‌تواند با واگذاری فعالیتهای پژوهشی و تحقیقاتی خود به کانونهای تفکر به رفع مسائل و مشکلات آنها کمک کند. در عین حال، آنها از اینکه کانونهای تفکر تشخیص منصفانه و موشکافانه‌ای از مسائل عمومی ندارند تا مانع تخطی دولت از مسیر عقلایی شوند، ناراضی هستند و تأکید می‌کنند که کانونهای تفکر در مرحله تدوین دستور کار نقش هشدار دهنده را برای مراکز قانونگذاری کشور ایفا نمی‌کنند و مأخذ شکل‌گیری نظریات دولتمردان و سایر قانونگذاران نیستند. گروه همچنین، سختگیری و دقت بسیار در اعطای مجوز به درخواست‌کنندگان تأسیس کانونهای تفکر را پس از بررسیهای بسیار و اطمینان از ظرفیت و قابلیت آنها تأیید و توصیه می‌کنند که باید سازکاری وجود داشته باشد که از طریق آن کانونهای تفکر به درجه‌بندی متناسب با مهارتهای خود طبقه‌بندی شوند. بنابراین، این گروه به «طراح سیاست دولت» تفسیرپذیرند.

در تحقیق لگرید و کریستنسن نیز کانونهای تفکر در اتخاذ تصمیمات در امر خط مشی‌گذاریهای عمومی مؤثرند و تحقیقات علمی خودشان را فراهم آورنده اطلاعات و داده‌های لازم برای این گونه تصمیمات کانونها معرفی می‌کنند (Legrid and Christensen, 2006).

۲. گروه دوم: این گروه بر این باورند که کانونهای تفکر همیار مدیران دولتی در ارزیابی خط مشی‌های عمومی محسوب نمی‌شوند و نتوانسته‌اند مراکز نقد منصفانه سیاستهای دولت باشند و حتی تأثیری در شکل‌دهی لوایح قانونی در مراکز قانونگذاری کشور ندارند. همچنین، آنها در اولویت‌گذاری موضوعات و مسائل در دستور کار مجلس نقش مؤثری ایفا نمی‌کنند. از سوی دیگر، دولت نیز کانونهای تفکر را در فعالیتهای پژوهشی و تحقیقاتی خود شرکت نمی‌دهد و سبب افزایش مسائل و مشکلات کانونها می‌شود. بدین ترتیب، گروه دوم به «ارزیابان بی‌تأثیر» قابل تفسیرند.

تأثر نیز در تحقیق خود می‌گوید که چنانچه کانونهای تفکر به مثابه هشداردهندگان در مرحله تشخیص مسئله و به مثابه پشتیبانی متخصص و مشاورانی فنی و مجرب و قوی و مدافع در مرحله اجرای خط مشی‌ها به وظایف و نقشهای خود واقف نباشند یا قادر به ایفای این نقشها نباشند، تصمیمات کلان و خط مشی‌های عمومی مؤثر و کارآمد نخواهد بود (Thunert, 2006: 220).

۳. گروه سوم: اعضای گروه تأکید دارند که کانونهای تفکر نتوانسته‌اند مراکز نقد منصفانه سیاستهای دولت باشند و با وجود اینکه واقعیتهای جامعه را می‌دانند، ولی تحلیلهای محافظه‌کارانه‌ای در رسانه‌ها منتشر می‌کنند. مشارکت‌کنندگان این گروه معتقدند که کانونهای تفکر پیگیریهای لازم برای مرحله ارزیابی خط مشی‌های عمومی را ندارند. از سوی دیگر، آنها مخالف این ایده‌اند که کانونهای تفکر در تدوین طرحها و پروژه‌های اجرایی

دولت نقش کارآمد و سنجیده ایفا می‌کنند. همچنین، مخالف این نظرند که کانونها از طریق برگزاری جلسات متعدد با مقامات بلندپایه نظام سیاسی در تدوین خط مشی‌های عمومی نقش مؤثری ندارند یا مراکز بازاریابی سیاسی خط‌مشی‌های دولت محسوب نمی‌شوند. لذا، «منتقدان جانبدار» تفسیری برای دیدگاههای این گروه است. آندرسون می‌گوید که برخی از کانونهای تفکر و گروههای ذی‌نفع یا رهبران سیاسی وقتی مشاهده کنند که منافع آنها در خطر است، به شکل هدفمند مسائلی را در دستور کار می‌آورند یا با رایزنیها تأثیر خود را می‌گذارند. تانرت نیز کانونهای تفکر وابسته به برخی احزاب را در امر تدوین دستور کار بسیار اثرگذار می‌داند (Thunert, 2006: 185). همچنین، تانرت در تحقیق خود می‌گوید: «براساس نتایج بررسیهای انجام شده، توصیه‌های ناظر بر امور خط‌مشی‌گذاری نمی‌تواند فارغ از توصیه‌های سیاسی باشد (Thunert, 2006: 187).

۴. گروه چهارم: مشارکت‌کنندگان این گروه قویاً معتقدند که کانونهای تفکر تقاضای کافی برای مشورت و تدوین خط‌مشی از سوی دولت را ندارند، لذا، رشد و پیشرفت نکرده‌اند. آنان بر این باورند که کانونها باید مراکز سیاست‌پژوهی مستقل باشند، نه مراکز وابسته به قدرت سیاسی. همچنین، آنها با این نظر که کانونهای تفکر در ارائه راهکارهای اجرایی متنوع به مراکز قانونگذاری کشور نقش مؤثر دارند، موافق هستند و از سوی دیگر، معتقدند که برنامه‌های کانونهای تفکر با برنامه‌های توسعه کشور تعارض ندارد. همچنین، اعضای گروه باور ندارند که کانونهای تفکر از سوی سیاستگذاران حمایت می‌شوند یا توجیه‌کننده کار آنها هستند. آنان مخالف این ایده‌اند که کانونهای تفکر به دولتها استراتژی مهار مشارکت‌آمیز (سیاست هویج و چماق) مانند امتیازات سیاسی، تحریم و تشویق را توصیه می‌کنند. بنابراین، تفسیرپذیری ذهنیتهای گروه به «سیاست پژوهان مستقل» صورت گرفته است. هارت و ورمن در تحقیق خود در باره نقش مستقل بودن این مراکز آورده‌اند که: «کانونهای تفکر ایده‌آل در قرن بیست و یکم حضوری همه‌جانبه و فراگیر و مؤثر در جهان قدرت دارند، با وجود این، به طور کامل به هیچ یک از قطبهای قدرت وابستگی ندارند (Hart and Vromen, 2008: 135).

۵. گروه پنجم: باور گروه بر این است که کانونهای تفکر در مرحله تدوین دستور کار نقش هشداردهنده را برای مراکز قانونگذاری کشور ایفا می‌کنند و به مثابه پلی بین خبرگان و دولت در مرحله ارزشیابی خط‌مشی‌های عمومی هستند. گروه از اینکه کانونها در ارائه راهکارهای اجرایی متنوع به مراکز قانونگذاری کشور نقش مؤثری ندارند، ناراضی و معتقدند که کانونهای تفکر بدون تأمل بر بومی‌سازی راهکارهای کشورهای توسعه یافته، قانونگذاران را در الگوبرداری از آنها تشویق می‌کنند. لذا، «توصیه‌گران بی‌تأمل» تفسیری بر دیدگاههای این گروه است.

۶. گروه ششم: این گروه برخلاف گروه پنجم، بر این اعتقادند که کانونهای تفکر در ارائه راهکارهای اجرایی متنوع به مراکز قانونگذاری کشور نقش مؤثری دارند، با وجود این، نتوانسته‌اند مراکز نقد منصفانه سیاستهای دولت باشند، اما عامل تعیین‌کننده موافقت و مخالفت قانونگذاران با برخی موضوعات و مسائل هستند. در عین حال، مشارکت‌کنندگان در این گروه اعتقاد ندارند که کانونهای تفکر به روابط متقابل مسائل و ارزشیابی خط‌مشی‌ها توجه نمی‌کنند، ولی می‌پذیرند که کانونهای تفکر مراکز به چالش کشیدن سیاستهای دولت نیستند. همچنین، آنها با این نظر که کانونهای تفکر به دلیل داشتن اطلاعات ناقص و نادرست به تصمیم‌گیرندگان کارآمد سیاستگذاران و اجراکنندگان خط‌مشی چندان کمک نمی‌کنند، مخالف‌اند. بنابراین، این گروه به «حامیان قانونگذار» تفسیر شده‌اند. گودمن کانونهای تفکر را سازمانی نام برده است که وظیفه پژوهش در زمینه مسائل مشخص و ترغیب و تسهیل تعامل دانشمندان و خرمندان برای کشف راه‌حلهای جدید برای اهداف مورد نظر را بر عهده دارند و آنها را

نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط مشی‌های عمومی: ... ۱۰۵

به عنوان مراکز ایجاد فکر و ایده می‌داند که به شکل «حامی عملیاتی و تحقیقاتی» در ارتباط با مسائل خاص عمل می‌کنند (Goodman, 2005: 1).

۷. گروه هفتم: نظرهای کاملاً موافق گروه بر این قرار دارد که نه تنها کانونهای تفکر ابزار تعیین سیاستهای دولت‌اند، بلکه مراکز به چالش کشیدن آن سیاستها نیز هستند. آنها از طریق برگزاری جلسات متعدد با مقامات بلندپایه نظام سیاسی در تدوین خط مشی‌های عمومی نقش مؤثری دارند، به روابط متقابل مسائل و ارزشیابی خط‌مشی‌ها توجه می‌کنند، با اطلاعات ارزشمند به تصمیم‌گیرندگان کارآمد سیاستگذاران و اجراکنندگان خط‌مشی کمک می‌کنند، تشخیص منصفانه و موشکافانه‌ای از مسائل عمومی دارند و بدین ترتیب، مانع تخطی دولت از مسیر عقلایی می‌شوند. بنابراین، این گروه به «نقش آفرینان» تفسیر شده‌اند.

هارت و آریدنی نیز در تحقیق خود کانونهای تفکر را به عنوان عامل اساسی در فرایندهای تصمیم‌گیری با بودجه‌های کافی و پژوهشگران متخصص و توانمند می‌دانند (Hart and Ariadne, 2008).

۸. گروه هشتم: اینکه کانونهای تفکر واقعیت‌های جامعه را می‌دانند، ولی تحلیلهای محافظه‌کارانه‌ای در رسانه‌ها منتشر می‌کنند و در اولویت‌گذاری موضوعات و مسائل در دستور کار مجلس و شکل‌دهی گزارش قانونگذاران در زمینه موضوعات و مسائل خاص نقش مؤثری ایفا می‌کنند، تأکید این گروه است. با وجود این، آنها ناراضی خود را از کانونهای تفکر به دلیل نداشتن نقش هشداردهندگی برای مراکز قانونگذاری کشور ابراز داشته و معتقدند کانونها باید در مرحله تدوین دستور کار در این نقش فعال باشند. همچنین، آنان کانونها را عامل تعیین کننده موافقت و مخالفت قانونگذاران با برخی موضوعات و مسائل نمی‌دانند. بنابراین، به «تحلیل‌گران محافظه کار» تفسیرپذیرند.

بیشتر کانونهای تفکر منحصراً به امر تجزیه و تحلیل و تحقیقاتی پرداخته‌اند که در سیاستگذاری کاربرد داشته است یا برای دولت کارکنانی با ثبات تدارک می‌بینند یا به طور مستقیم به مراکز قانونگذاری کشور و مدیران توصیه‌هایی ارائه می‌کنند یا موجب سیاستگذاریهای جایگزین می‌شوند. در حال حاضر، کانونهای تفکر تحت این فشار هستند که با انعطاف در به کارگیری متخصصان [به جای ارائه ایده‌ها و برنامه بلندمدت] به مواردی بپردازند که کوتاه مدت و زود بازده و منشأ اثر در اجرا باشد (Thunert, 2006: 187).

۹. گروه نهم: اجماع نظرهای گروه تأکید بر این است که کانونهای تفکر مسائل عمومی فرا جامعه را شناسایی می‌کنند و مهم‌تر اینکه پلی بین خبرگان و دولت در مرحله ارزشیابی خط مشی‌های عمومی و مراکز به چالش کشیدن سیاستهای دولت هستند. گروه مخالف این است که کانونهای تفکر تأثیری در شکل‌دهی لوایح قانونی در مراکز قانونگذاری کشور ندارند. آنان کاملاً مخالف این نظرند که کانونهای تفکر با دلایلی سیاسی در اجرای سیاستهای خاصی در جهت منافع خود اعمال نفوذ می‌کند. از سوی دیگر، آنها نقش مؤثری برای کانونهای تفکر در طراحی سازکارهای اجرایی سیاستهای دولت قایل نیستند. لذا، نظرهای گروه به «آینده پژوهان اثربخش» تفسیرپذیر است.

در تحقیق برامل کانونهای تفکر به عنوان ابزاری برای یافتن راه حل مشکلات مطرح شده و برای نیل به اهداف هستند. وی معتقد است که کانونهای تفکر به طور مشخص تمرکز خود را بر سیاستگذاریهای بخش دولتی قرار داده‌اند و از این طریق در صدد بهبود و اصلاح این قبیل خط‌مشی‌ها و سیاستگذاریها و حتی موجب ایجاد خط‌مشیها و سیاستگذاریهای جایگزین خواهند شد (Braml, 2006). استون (۲۰۰۰) نیز برای کانونهای تفکر نقشهای کارآمدتر و بیشتر از نقش رایج و متداول قایل است. کیتون نیز در نتایج تحقیق خود توجه جدی در

سالهای اخیر را به کانونهای تفکری می‌داند که باید همه توان خود را به ایجاد تخصص در جهت مدیریت شبکه‌های پیچیده فرایند خط مشی‌گذاری معطوف سازند (Kettunen, 2008).

نتیجه‌گیری از تحلیل عاملی کیو کشف ذهنیتها و دیدگاههای مشارکت‌کنندگان و تفسیرپذیری عاملهاست، به طوری که نقشهای جدید کانونهای تفکر شامل «طراح سیاست دولت»، «سیاست پژوهان مستقل»، «حامیان قانونگذار»، «نقش آفرینان» و «آینده پژوهان اثربخش» است و ضعفهای کانونهای تفکر نیز به «ارزیابان بی‌تأثیر»، «منتقدان جانبدار»، «توصیه‌گران بی‌تأمل» و «تحلیلگران محافظه کار» تلقی شده است.

همچنین، از جدول ماتریس همبستگی می‌توان به ویژگیهایی که سبب مشابهت و مغایرت دیدگاهها و عقاید شده است، به تحلیلهای ارزشمندی دست یافت. از سوی دیگر، در ریشه‌یابی دامنه نظرها و ویژگیهایی که سبب مشابهت و مغایرت دیدگاههاست، ارتباط زیادی بین «مشخصات شغلی، سازمانی و تجاری» مشارکت‌کنندگان با «بزرگی بار عاملی» مشاهده می‌شود؛ به بیانی دیگر، هر چه سوابق شغلی فرد اهمیت بیشتری داشته باشد، در شکل‌پذیری نظرهای اعضای گروه نقش بیشتری دارد. با توجه به نتایج به دست آمده، ابتدا به پیدایش نقشهای کانونهای تفکر که از طریق مشارکت‌کنندگان تحقیق انتخاب و ارزشیابی شده‌اند، می‌پردازیم. این نقشها به ترتیب اهمیت آنها از نظر مشارکت‌کنندگان عبارت‌اند از:

۱. نقش دولت در خصوص رشد و پیشرفت کانونهای تفکر بسیار اساسی و تأثیرگذار است. رشد و پیشرفت کانونها از طریق تقاضای مشورت و تدوین خط‌مشی‌ها و واگذاری فعالیتهای پژوهشی و تحقیقاتی از سوی دولت فراهم می‌شود و کانونها بدین دلیل رشد و پیشرفت نداشته‌اند.
۲. اعتقاد راسخ مشارکت‌کنندگان بر نبود وابستگی کانونهای تفکر به قدرتهای سیاسی است و بر نقش کانونهای تفکر به عنوان مراکز سیاست‌پژوهی مستقل تأکید شده است.
۳. بر نقشهای کانونهای تفکر در ارائه راهکارهای اجرایی متنوع به مراکز قانونگذاری کشور تأکید شده است.

پیشنهادها

- توجه به رقابت شدیدتر کانونهای تفکر در آینده‌ای نزدیک و محدودیت منابع مالی و سایر تهدیدها و چالشها، دستاوردهای تحقیق حاضر کانونهای تفکر را به ایفای نقشهای جدید، به خصوص مدیریت شبکه‌های پیچیده و... آشنا خواهد ساخت. یافته‌های تحقیق می‌تواند در چگونگی ایجاد شبکه‌های قوی و پیچیده کانونها که مانع نفوذ صاحبان قدرت اقتصادی یا تأسیس کانونهای تفکر از سوی آنان با هدف تأثیر بر تصمیمات کلان کشور است، راهگشا باشد. این شبکه‌های قوی کانونهای تفکر که از سوی همه اعضا حمایت می‌شود و در تبادل دانش نیز فعال است، متولی امر بازنگری در شرایط دریافت مجوز، دقت در طرحهای توجیهی متقاضیان، نظارت مستمر بر آنها [با حفظ استقلال آنها] خواهد بود که در اجرای بهتر مراحل آن همکاری و مشارکت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری نیز ضرورت دارد.
- وجود سازکاری که از طریق آن کانونهای تفکر به درجه‌بندی متناسب با مهارتهای خود طبقه‌بندی شوند و رتبه‌بندی بر مبنای علمی‌تر صورت گیرد، ضرورت دارد تا بر اساس آن متقاضیان و مشتریان کانونها قادر به انتخاب کانون تفکر متناسب با پروژه خود از نظر هزینه و انتظار دستاوردهای علمی و... با رتبه تعیین

نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط مشی‌های عمومی: ... ۱۰۷

- شده آن کانون باشند. همچنین، برای رشد و پیشرفت کانونهای تفکر، با استناد به عملکرد آنها، سازکارهای تشویقی از برند متناسب با عملکرد از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کشور تعریف و مطرح شود.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری باید در ارائه مجوز به شرط تخصصی بودن کانونها در حوزه خاص عمل کند، به طوری که فعالیت کانونها موازی یکدیگر نباشد و آنان کاملاً تخصصی و حرفه‌ای فعالیت کنند تا بر همان اساس نیز انتظارات مشتریان در زمینه‌های تخصصی را برآورده سازند، لذا، بازنگری در معیارها و حداقلها باید برای اعطای مجوز به کانونها صورت گیرد و ترفیعات بر مبنای آن شکل بگیرد. شایان ذکر است که علی‌رغم تغییرات محیطی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و همچنین، تغییر در گرایشهای متقاضیان کانونهای تفکر و...، هنوز از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تغییری در شیوه‌نامه تأسیس آن (مصوب ۴-۱۳۸۳) و همچنین، تغییری در شرایط لازم اخذ مجوز متناسب با تغییر گرایش و اولویتهای متقاضیان و مشتریان کانونها صورت نگرفته است.
- یافته‌های تحقیق حاضر راهکارهای متنوعی را برای نحوه سازماندهی کانونهای تفکر که در حال شکل‌گیری هستند یا موفق به دریافت مجوز تأسیس و فعالیت از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری شده‌اند، مطرح کرده است. همچنین، با توجه به یافته‌های تحقیق، منافع و الزامات محیطی برای کانونهای تفکر و خط مشی‌گذاران ایجاب می‌کند که تعامل بین این دو نهاد تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری کلان افزایش یابد تا ضمن حفظ رقابت در صحنه سیاست‌گذاری و اقتصاد جهانی و ...، قادر به رفع مشکلات و مسائل مشترک و سایر موانع به نحو مطلوب باشند. برای تبیین اهمیت نقش کانونهای تفکر باید رابطه بین «ظرفیت خط مشی‌های عمومی» و «کانونهای تفکر» شناسایی و بررسی شود. در این خصوص، ضروری است که راهکارهای افزایش ظرفیت خط مشی‌های عمومی بررسی شود تا در راستای آن نیز ساختار و نحوه سازماندهی کانونهای تفکر در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری کشور بازنگری شود.
- بانک اطلاعات تحقیقاتی و علمی برای کانونهای تفکر ایجاد و به طور مستمر به کانونها اطلاع‌رسانی شود. رسانه‌ها برای تعالی جامعه توجه بیشتری به دستاوردهای تحقیقاتی و علمی کانونهای تفکر داشته باشند. کانونها به بومی‌سازی دستاوردهای علمی کشورهای توسعه یافته اهمیت بیشتری بدهند و در تبادل دانش از این طریق سرعت بخشند یا تسهیلات لازم در این خصوص را فراهم سازند.
- برای تحقیقات سایر پژوهشگران نیز «مقایسه کانونهای دولتی و خصوصی از دیدگاههای مختلف، تبیین بهتری از نقشها و ضعفها را به دست می‌دهد»، «راهکارهای افزایش تعامل کانونهای تفکر با مراکز خط مشی‌گذاری به منظور افزایش ظرفیت خط مشی‌های عمومی کشور بررسی شود.» و «راهکارهای ارتقای نحوه سازماندهی، جذب محققان و چگونگی تیمهای تحقیقاتی کانونهای تفکر شناخته، مقایسه و بررسی شود».
- تحقیق حاضر نه تنها در شناخت نقشهای جدید کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مؤثر بوده، بلکه با توسعه دانش به‌کارگیری نمودار کیو و مصاحبه‌های بدون ساخت از مشارکت‌کنندگان که همزمان با مرتب‌سازی کیو انجام یافته، به تحلیل‌های دقیق و اکتشافی روش کیو ابعاد جدیدی را افزوده است.

- توسعه تحقیقات در باره کانونهای تفکر و خط مشی‌های عمومی به طراحی و اجرای تحقیقات گسترده و بعضاً عمیقی برای چگونگی مدیریت شبکه‌های پیچیده کانونهای تفکر و نقش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در کمیّت و کیفیت تأسیس کانونهای تفکر و اعطای مجوز و... می‌انجامد.
- پروژه‌های در حال اجرا در تیمهای تحقیقاتی کانونهای تفکر، با توجه به شناخت راهکارهای مؤثرتر تحقیق [مانند به کارگیری محققان برجسته‌تر، انعطاف بیشتر در سازماندهی تیمهای پروژه و...] موفق‌تر خواهد بود.

References

1. Bazargan, Abbas (2008); "Combined Methodology: A Superior Approach to Management Studies"; *Danesh-e Modiriati Scientific and Research Quarterly*, 21st Year, No. 81, pp. 19-36 (in Persian).
2. Boros, S. (2006); "Q-methodology: Applications and Implications"; Invited Lecture at the Research Colloquium of the Department of Organizational Studies, Tilburg University.
3. Braml, J. (2006); "U.S. and German Think Tanks in Comparative Perspective"; *German Policy Studies*, Harrisburg, Vol. 3, Issue 2, pp. 222,46 pgs.
4. Brown, S. R. (1997); *The History and Principles of Q Methodology in Psychology and the Social Sciences*; Red at the British Psychological Society Symposium on, A Quest for a Science of Subjectivity: The Lifework of William Stephenson, University of London.
5. Brown, S., D. During and S. Selden (2008); *Q Methodology*; Chapter 37, in C. Miller and K. Yengleds), *Hand book of Research News in Public Policy*.
6. Danaei Fard, Hassan (2008); "Strategic Reconstruction of Iran's Public Management"; *The Management and Development Quarterly*; Management Education and Research Institution Publication, No. 39th (in Persian).
7. Dennis, K.(1988); "Q Methodology : New Perspectives on Estimating Reliability and Validity"; In O. L. Strickland and C. F. Waltz(Eds); *Measurement pf Nursing Outcomes*; Vol. 2.
8. Dryzek and Braithwaite (2005); *Q Methodology*; by EPA Cooperative Agreement 831219-01-3.
9. Goodman, J. C. (2005); *What is a Think Tank?*; National Center for Policy Analysis(NCPA), December 20, pp. 1-38.
10. Hart, P. and V. Ariadne (2008); "A New Era for Think Tanks in Public Policy? International Trends, Australian Realities"; *The Australian Journal of Public Administration*, Vol. 67, Issue 2, pp.135-148.
11. <http://vcr.um.ac.ir/upfiles,2009> .
12. <http://www.iust.ac.ir/printme-33.4619.fa.html>

نقش کانونهای تفکر دارای مجوز از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در خط مشی‌های عمومی: ... ۱۰۹

13. Kerlinger, Fred N.(1997); *Research Principles in Behavioral Sciences*; Vol. 2, Translated by Hassan Pasha Sharifi and Jafar Najafi Zand, Avaye Noor Publication, pp. 299-320(in Persian).
14. Kettunen, P.(2008); "The Innovative Comparison of Public Policies"; *Public Administration Review*, Washington: Mar/Apr 2008, Vol. 68, Iss. 2, pg. 401, 2 pgs.
15. Lajevardi, A. (2009); *Typology of Think Tanks Role in Public Policies: A Research Based on Q Methodology*; A Thesis Presented for the Degree of Master, Of Science in Public Administration, Tehran, Tarbiat Modares University (TMU), Faculty of Management and Economy (in Persian).
16. Legrid, P. and T. Christensen (2006); "The Whole-of-Government Approach to Public Sector Reform"; *Public Administration Review*, Washington: Nov/Dec 2007, Vol. 67, Issue 6, pg. 1059, 8 pgs.
17. McGann, J. G. (2007); *Think Tanks and Ciril Societies Program*; Think Tank Network Publications, James, McGann @ Villanova.edu.
18. McGann, J. G.(2005); *Think Tanks and Policy Advice in the US, Dirctor,Think Tanks an Civil Societies Program Foreign Policy Research Institute*; Philadelphia, Pennsylvania, August.
19. Tahmasebi Dehkordi, Saadat (2007); Position of the Research Centers and Think Tanks in the Nuclear Case; *Namaye Cultural and Information Institution* (in Persian).
20. Think Tanks Conference (2006); "Think Tanks and the Ninth Administration"; Sanati Sharif University, Jaber-ebne-Hayyan Saloon, *Ebtekar Journal* (in Persian).
21. Thunert, M. W. (2006); "Politikberatung in Grobbritannien"; in: Falk, Svenja, Rehfeld, Dieter, R? mmele, Andrea und Thunert, Martin(Hrsg.); *Handbuch Politikberatung*; Wiesbaden:Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 599-618.
22. Thunert, M. W. (2006); "The Development and Significance of Think Tanks in Germany"; *German Policy Studies*, Vol. 3, Issue 2, pp. 185-221.
23. Tyrus, L. S. (2004); *Discourse of Environmental Justice:A Q Study*; A Dissertation Submitted to the Graduate Faculty, of George Mason University in Partial Fulfillment of The Requirments for the Degree of Doctor of Philosophy Environmental Science and Public Policy.
24. Watts, S. and P. Stenner (2005); "Doing Q Methodology: Theory, Method and Interpretation"; *Qualitative Research in Psychology*,Vol. 2, pp. 67-91.
25. Zakersalehi, G. (1999)"The Survey of Obvious and Hidden Function of Scientific Assemblies in Country"; *Rahyaft Journal*, Issue. 23, pp. 64-69.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.